

Frida Kahlo:

»Jag har världsrekord i operationer«

»Självporträtt dedicerat till doktor Eloesser«, målat skilsmäsoåret 1940. Doktor Eloesser var klinikchef vid San Franciscos allmänna sjukhus och professor vid Stanforduniversitetets medicinska fakultet. Frida Kahlo har hunnit bli en internationell berömdhet. Hon har just återvänt från sin första stora utställning i Paris och där i present av Picasso fått ett par örhängen utformade som händer, vilka hon bär här. Hon använder sitt ansikte som ett ikoniskt tecken. I de ca 65 självporträtt (hälften av hennes totala produktion) som hon gör under 30 år förändras inte hennes ansikte. Hon målar inga psykologiska porträtt och dokumenterar inte det egna åldrandet. I stället omger hon ansiktet med betydelsebärande attribut: törnekronan kring hennes hals alluderar på Kristi lidande, medan blomsterkronan på huvudet är hämtad från spanska nunneporätt. Hon arbetar vidare i en katolsk bildtradition trots sin antiklerikala hållning och medlemskapet i kommunistpartiet. Olja på masonit 59x40.

II Den mexikanska konstnärinnan Frida Kahlo har blivit något av en ikon i vår tid. Hennes lidandes historia har torgförts i otaliga publikationer, filmer, teaterstycken och musikalerna, almanackor, dokumentariska fotoböcker m m. Hennes särpräglade skönhet och bräckliga hälsa har trollbundit omvärlden allt sedan den första biografien gavs ut 1983 av amerikanskan Hayden Herrera [1]. Biografien översattes till många språk (till svenska 1989).

På 1990-talet exploderade Kahlo-kulten; en speciell Frida Kahlo-butik öppnades i New York med kläder och mexikanska prylar, och litteraturen svämmade över med nya titlar, som alla hade den första biografien av Herrera som källa.

Herreras tolkningsföreträde av Frida Kahlos måleri som en illustration till händelser i hennes liv har tidigare ifrågasatts [2] och punkteras nu i en nyutkommen doktorsavhandling av svenskan Eva Zetterman: »Frida Kahlos bildspråk: ansikte, kropp & landskap. Representation av nationell identitet« [3].

Zetterman undersöker mytbildningen och omvärderar bilden av Kahlos martyrium till följd av en trafikolycka och som hustru till den opålitlige Diego Rivera. I stället sätter Zetterman in henne i en sociokulturell kontext. Fridas uppväxt sammanföll med den mexikanska revolutionen och uppbyggandet av en

ny nationell identitet, vilket blev viktigt också för henne. Det kan inte ha varit enbart fäfänga som gjorde att hon ändrade sitt födelseår från 1907 till 1910, året då diktatorn Porfirio Diaz störtades. Denna lilla lögn kan förvilla historieskrivningen men är inte enda orsaken till den uppsjö av motsägelsefulla uppgifter som finns i hennes biografi.

En återkommande berättelse säger att hon inte började måla förrän under konvalescensen efter den tragiska bussolyckan 1925, då hon blev sängliggande. Detta är ett löst antagande som hämtats ur en bok om Diego Rivera från 1939 [4] och som getts mytstatus. I själva verket var hon konstintresserad tidigt och ritade mycket som barn. Frida hade förmånen att ha en konstkunnig far – Guillermo Kahlo var fotograf och amatörmålare, och man vet att Frida tidigt fick hjälpa fadern med retuscher i fotoateljén.

Några månader före olyckan arbetade hon som praktikant hos en av faderns kolleger med att kopiera och teckna (bl a finns en kopia av en Zornetsning bevarad). År 1990 återfanns ett porträtt av hennes ungdomskärlek Alejandro Gómez Arias, som troligen målats tre år före olyckan då båda gick i samma skola. Men för säkerhets skull brukar alla tidiga, odaterade arbeten av Frida hänvisas till efter det »magiska« året 1925.

Trafikolyckan i september 1925, då Arias och hon satt på en buss som rammades av en spårvagn, har »fått tjäna som en matris kring vilken biografien [dvs Herreras] byggs upp«, skriver Zetterman. »Trafikolyckan får utgöra dateringspunkt för när hon började måla, används som grund för hävdandet av hennes ofrivilliga barnlöshet och så kallade missfall och förklaras vara orsak till de många operationer hon genomgick i sitt liv, till sjukhusvistelser, sjukdomsperioder och otaliga läkarbesök, vilket därefter har upprepats i bok efter bok om Frida Kahlo.«

Att hon skadades allvarligt är ställt utom allt tvivel, men hur allvarligt? Herrera bygger sin beskrivning på pojkvännens muntliga berättelse 50 år efter olyckan och skriver att Fridas ryggrad var bruten på tre ställen. Nyckelbenet var brutet, liksom tre revben, och vänster armbåge ur led. Höger ben hade flera frakturer och foten var krossad, bäckenet brutet. En järnstång hade spetsat kroppen i bukhöjd, gått in på vänster sida och ut genom slidan.

Denna beskrivning stämmer emellertid inte med vad Frida själv skrev i ett brev till Arias från sjukhuset. Där talar hon om höften, bäckenet, armbågen och foten, men några ryggsador nämner hon inte. Av brevet framgår också att hon redan en månad efter olyckan blev utskriven till föräldrahemmet, ingalunda att hon var tvungen att stanna på röda-

»Hoppets träd«, 1946, kan sättas i samband med en ryggoperation som utfördes detta år och som finns beskriven i dr Beguns journal. En Frida-gestalt med öppna sår ligger på en sjukhusbår, medan den andra sitter framför hållande i en ryggkorsett som hon också bär. I handen håller hon en flagga med texten till en populär sång, som börjar med orden »Hoppets träd«, dvs målningens titel.

Den sittande Frida är klädd i en Tehuanaklänning, som bars av indiankvinnor och som Frida började bära i New York för att skydda sig mot kylan. Men dräkten blev en nationell markör och används från 1937 i nästan alla självporträtt som en manifestation av hennes nya identitet som äkta mexikanska, då det indianska ursprunget blev viktigast på bekostnad av hennes judiska och spanska. Hon målar också sin hud i en mörkare färg. Solen och månen lyser samtidigt på himlen i enlighet med mayafolkens och aztekernas dualistiska världsuppfattning, där ljus och mörker, dag och natt, liv och död, utgör en kosmisk enhet.

Scenen är ett öde landskap, där kvinnans sargade rygg har en motsvarighet i det söndertrasade landskapet, en symbol för Mexiko, som våldtogs och härjades på 1500-talet av spanjorerna. Zetterman tolkar målningen som en allegorisk beskrivning av kolonisering och övergrepp med slutsatsen: Det personliga är politiskt i Fridas konst [3]. Olja på masonit 56×41.

»Självporträtt med porträtt av doktor Farill« på staffliet är den enda bild där Frida Kahlo återger sig som konstnär, med en palett utformad som ett hjärta och med penslarna droppande av blod. Blodmystiken är central i hennes konst. Farill var en av de läkare som opererade Kahlos rygg omkring 1950, och det var också han som utförde benamputationen tre år senare. Målningen är daterad 1951. Olja på masonit 41×50.

korssjukhuset i tre månader, vilket brukar anges.

Någon sjukjournal från 1925 existerar inte, men 1946 skrev den tyska exilläkaren Henriette Begun en anamnes (publicerad 1977) utifrån Fridas egna uppgifter. Frida var invandrare i andra generationen – fadern var judisk emigrant från Tyskland. Frieda (som hon var döpt till) måste ha hyst förtroende för dr Begun. I journalen omtalas ytterligare skador uppkomna vid olyckan: frakturer på tredje och fjärde ryggkotan, en akut bukhinneinflammation och blåskatarr samt tre månaders inläggning på sjukhuset. Dock är det sistnämnda en vilseledande efterhandskonstruktion. Ett påtagligt resultat blev emellertid att skolgången, som var avsedd att leda fram till läkar-examen, avbröts – inte för att Frida var alltför svag utan för att hon efter dryga tre månader var så pass återställd att hon kunde ta ett lönearbete för att avhjälpa familjens ansträngda ekonomi. Redan under skoltiden hade hon haft deltidsarbeten.

Hennes andra stora olycka i livet, som hon själv uttryckte det, var maken Diego. De gifte sig 1929, skildes 1939 och gifte om sig med varandra efter drygt ett år. Giftermålet var långtifrån den olyckshändelse som legenden om Frida Kahlo utmålar. Diego Rivera var en av Mexikos mest betydande konstnärer. Han hade efter 15 år i Paris blivit hemkallad för att delta i det nationella muralprojektet, där officiella byggnader skulle smyckas med bilder från den förkoloniala indianska historien. Han var medelålders, välnärd och välbeställd. Kort efter vigseln betalade Rivera in-teckningslånet på Fridas föräldrars hus, och Frida kunde sluta arbeta. Hon fick i stället möjlighet att på heltid ägna sig åt sitt måleri, som Diego understödde och beundrade.

Han sökte lansera hennes konst, framhöll henne som landets största konstnär och köpte hennes tavlor under skilsmäsoåret, eftersom Frida inte ville ta emot underhåll av honom. Det fick hon i stället av Nickolas Muray, ungersk New York-baserad fotograf, som hon hade tänkt gifta sig med. Deras förhållande hade börjat redan 1931 – fyra år innan Diego bedrog Frida med hennes lil-lasyster Cristina, en händelse som använts i mytbildningen som beviset på busen Diegos egoism och orsaken till lidande för Frida [3]. I själva verket respekterade de varandras andliga såväl som fysiska frihet. Diego hade älskarinnor, men det hade även Frida – en tillfälligt sådan var kanske Georgia O'Keeffe [Läkartidningen 48/2002].

Det är troligt att Kahlo i själva verket led av Münchhausens syndrom, som drev henne att utsätta sig för den ena operationen efter den andra. Sjukdomsvinsten var sympati och uppmärksamhet. Och uppkomsten av »Myten om Frida Kahlo«.

Fridas påstådda promiskuitet kan ha varit orsakad av att hon inte kunde ha en normal sexuell relation på grund av skador på vagina förorsakade av trafikolyckan, ett intressant antagande som Zetterman återger.

Den ofrivilliga barnlösheten är ännu en ingrediens i Fridas lidandediskurs. I den ovan nämnda journalen från 1946 nämner dr Begun tre avbrutna graviditeter: 1929, 1932 och 1934. Den första aborten utfördes, emedan patienten hade ett »deformerat bäcken«, av en nära vän till familjen, dr Jesús Marín, sväger till Rivera. Den tredje aborten, likaså i tredje månaden och i Mexiko, utfördes av en dr Zollinger på grund av »outvecklade äggstockar« (sic!).

Den avbrutna graviditeten 1932 journalförs som missfall, för vilket Frida efter fyra månaders graviditet vårdades på sjukhus i Detroit. Ett brev från Frida till sin vän dr Leo Eloesser i San Francisco avslöjar dock något annat. Där skriver hon att hon sökt upp dr Pratt i Detroit, som har försäkrat henne att hon mycket väl kan behålla barnet och bli förlöst med kejsarsnitt. Men med hänsyn till sin hälsa vill hon ha abort och får utskrivet kinin och ricinolja.

Fosterfördrivningen lyckades. Händelsen ligger till grund för den målning som brukar kallas »Henry Ford hospital« men som Kahlo gav titeln »Förlorat begär« [Läkartidningen 48/1997]. Tragiken i missfallet har av sentida tolkare överdrivits. Troligen är målningen ett inlägg i en aktuell sexualdebatt, men det är en annan historia.

Utförandet av aborter var olagligt både i Mexiko och USA, och därför måste hälsoskäl anföras för att legitimera ingreppen eller, när sådant skäl saknades – som i Detroit – måste man ge sken av att aborten var spontan. Fridas längtan efter barn var ett spel för gallerierna. I själva

verket tycks hon ha valt bort barn. I brevet till dr Eloesser 1932 skriver hon att Diego inte skulle vara intresserad av att få ett barn till (han hade tidigare fyra med tre olika kvinnor) och att hon med ett spädbarn inte kunde följa med på hans utlandsresor, vilket skulle skapa problem.

Och mycket riktigt genomgår hon ännu en abort två år senare, troligen 1937 ännu en, och tio år senare ytterligare en. Hennes barnlöshet var därmed självvald av praktiska skäl. Ofrivilligheten var en myt.

Hennes allmänna fysiska tillstånd för-sämrades dock snabbt. Hon dog 1954 vid 47 års ålder, enligt dödsattesten av lungemboli. Diego säger sig ha vakat vid hennes säng, och när den tillkallade läkaren kom hade Frida avlidit. Denne läkare hade vägrat att utfärda någon dödsattest. I stället skrevs den av dr Federico Marín, bror till den dr Marín som utförde den första aborten. Men attesten är inte undertecknad av den före detta svågern utan av en okänd läkare vid namn Ramon Parrer. Också tidpunkten är ändrad till dagen före. Detta ger anledning att ifrågasätta dödsorsaken. Både självmord och sänggrökning har framkastats som trovärdiga [5].

Året före hennes död hade Fridas högra ben amputerats nedanför knät på grund av kallbrand. Enligt Rivera var det hennes fjortonde operation på 16 år. Om man summerar antalet med de operationer som noteras i dr Beguns journal skulle hon ha genomgått 21 operationer. Mystiken tättnar. Herrera har i två skilda sammanhang uppgett 32 respektive 35 kirurgiska ingrepp, inbegripet 18 illegala aborter. Övriga operationer gällde ryggrad och höger fot.

På 1940-talet började Frida föra dagbok med tillbakablickar. Där står att hon genomgått 22 operationer, varav sju företagits på hennes rygg under ett enda år 1950–1951. »Jag har världsrekord i operationer«, sade hon till en journalist [7]. Men i dagboken står ingenting om trafikolyckan. Kanske var den inte alls den utlösande faktorn till hennes olycksöde?

Flera läkare anser att olyckans betydelse överdrivits. Detta hör också till mytbildningen. Redan 1931 undersökte dr Eloesser, specialist i ortopedisk kirurgi, Fridas ryggrad och upptäckte en medfödd missbildning av densamma. Herrera drar slutsatsen skolios, Philip Sandblom spina bifida [6]. Dessutom var Fridas högra ben försvagat till följd av polio i sjuårsåldern. Enligt Eloesser och andra kolleger var de flesta av hennes

operationer på rygg och fot onödiga och förvärrade hennes tillstånd. En av Kahlos många mexikanska läkare menar att hon företog de 18 illegala aborterna i preventivt syfte, en annan att hennes sjukdomsperioder var sprungna ur en hypokondrisk narcissism, som gick ut på att simulera bräcklighet för att manipulera Rivera [3].

Det är troligt att Kahlo i själva verket led av Münchhausens syndrom, som drev henne att utsätta sig för den ena operationen efter den andra. Sjukdomsvinsten var sympati och uppmärksamhet. Och uppkomsten av »Myten om Frida Kahlo«.

Eva Zettermans avhandling har blottlagt inkonsekvenser, överdrifter och motsägelser. Vi har fått ett motsatsförhållande mellan den kritiska granskningens resultat och den invanda mytbilden.

Myter brukar vara seglivade.

Irja Bergström

docent i konstvetenskap, Göteborg

Referenser

1. Herrera H. Frida: A biography of Frida Kahlo. New York: Harper & Row; 1983 (sv övers Frida Kahlo: En konstnärs liv. Stockholm: Forum; 1989).
2. Lindauer MA. Devouring Frida: The art history and popular celebrity of Frida Kahlo. Hannover & London: Wesleyan University Press; 1999.
3. Zetterman E. Frida Kahlos bildspråk: ansikte, kropp & landskap. Representation av nationell identitet [dissertation]. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis; 2003.
4. Wolfe B. Diego Rivera: His life and times. New York: Alfred A Knopf; 1939.
5. Gyllenstedt M. Frida Kahlo. En mexikansk målarinna – hon målade sig fri. Stockholm: Millesgårdens utställningskatalog nr 49; 1997. p. 15-27.
6. Sandblom P. Skapande och sjukdom. Hur lidande påverkar litteratur, konst och musik. Stockholm: Nordisk medicinhistorisk årsbok. Supplementum IX; 1983.
7. Herrera H. Skönheten & odjuret. Frida Kahlo & Diego Rivera. Skapande par. Chadwick W, de Courtivron I, red. Stockholm: Alfabeta; 1994. p. 119-35.